

Prilog tumačenju „dragulja“

opisana u Viestniku hrvat. arkeol. društva god. I. br. 1, str. 6—12.

Pod naslovom »dragulj iz predhistoričke dobe« izviestio je urednik Viestnika hrv. ark. društva god. I. br. 1. str. 6 sl. o vrlo zanimivu i dragocienu predmetu, o pravu dragulju (κεραμήλιον) nađjenu mjeseca travnja 1878. u Surduku, selu kotara stare Pazue. Ako se i ja latim toga predmeta, činim to zato, što sam i ja podpuno osvjedočen o velikoj važnosti i vriednosti njegovoj, ali s drugih razloga, nego li se u navedenoj razpravi iztiču. Da odmah ovdje na početku izreknem svoje mnijenje, ja se nemogu sprijateljiti s nazorom, da naš »dragulj« pripada t. z. predhistoričkoj dobi, nego obratno nalazim na njem sva kriterija kombinovana amuleta rimskog i to iz kašnje dobe, iz dobe propadajućega poganstva i propadajuće umjetnosti i umjetničke tehnike. Ova su kriterija po mom mnijenju tako izrazita i podpuna, kako jih je riedko gdje inače naći.

Poznato je, da je malo ne kod svih naroda staroga vieka praznovjerje *čaranja* bilo veoma razšireno, najpače ideja, da se koli ljudem toli životinjama dapače i neživućim predmetom (n. p. njivam, livadam, kućam i sl.) može nahuditi nenavidnim pogledom ili zlobnom zavidnom riečju kojom (*očaranje okom* Zauber durch den bösen Blick i *uroci* Beschreibung)¹. Grkom rabi za očaranje izraz βάσκανον, βασκανέειν, Rimljanom *fascinum*, *fascinare*².

¹ Praznovjerje, da je u zavisti tako pogubna sila, da je zavidnik kadar budi svojim pogledom budi nenavidnom riečju nahuditi onomu, komu zavidja sbog prave ili umišljene sreće ili prednosti kakove, nije u ostalom ograničeno na stari viek, nego ga nalazimo još i dan danas više manje razširena skoro kod svih naroda. *Mal occhio*, *occhio cattivo*, *jettatura* dobro su poznati izrazi po Italiji najpače u Napuljskoj, upravo tako kao *mauvais oeil* u Franceza i *κακὸ μάτι* = *κακὸν ὀμματίον*, *ματιάζειν* = *ὀμματιάζειν* u današnjoj Grčkoj, a nemanje *uroci* našem narodu. Glede prvih sr. *Nic. Valetta*, *cicalata sul fascino volgarmente detto jettatura*, Napulj 1818 navedeno kod *O. Jahna*, über d. bösen Blick, Leipzig 1855, st. 31 opaz. 7. i *Th. Mundt*, Rom und Neapel II, p. 187 kod *G. F. Schoemanna*, Griech. Alterthümer II, st. 350, op. 1 (3. izd. Berlin 1873), glede Grkâ sr. *Sonnini*, voy. dans la Grèce II, st. 101 sl. *Pouqueville*, voy. en Morée I, 256 i voy. dans la Grèce IV, 408, Bylilakis, neugriechisches Leben, st. 8 sl. u *Jahnu*, op. cit. st. 31. op. 6.

² *G. Curtius*, Grundz. d. gr. Etym. p. 520 (4. izd.) i *Corssen*, Aussprache etc. II² 257.

U koliko je to praznovjerje bilo razprostranjeno kod drugih naroda staroga vieka, o tom govoriti nije i nemože biti zadaćom ovih redaka, ali svakako je nužno, da si glavne momente njegove i prophylaktični aparat kod Grka i Rimljana nješto predočimo, buduće je to po našem mnienju u najužem savezu s predmetom, o kom smo naumili ovdje razpravljati. Uroke t. j. očaranje riečmi moći ćemo naravno sasvim mimoići, jerbo se našega predmeta ni malo netiču.

Kako bitno je zasiecalo praznovjerje očaranja okom u savkoliki život grčki i rimski, o tom da i neimamo obilnih i jasnih dokaza u sačuvanih spomenicih i u suvisnih i obširnijih viestih starih pisaca, posvjedočili bi to oni posebni izrazi, oni *termini tehnici*, koji tim narodom u tom pogledu rabe i koji su jamačno iz puka samoga pronikli: ὀφθαλμὸς πονηρός, ὁ φθονερός, ἡ δὲ ὀμμάτων βλάβη, ὀφθαλμίσαι: i dr.¹, *oculi maligni, invidi, urentes, obliqui* i t. d. Nemogu a da nesvratim već ovdje pozornost strukovnoga čitateljstva na epohalnu razpravu slavnoga filologa i arkeologa *O. Jahn*a, über den Aberglauben des bösen Blickes bei den Alten, Bericht Ueber die Verhandlungen der sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften in Leipzig 1855 st. 28—110, gdje je takodjer obilna strukovna literatura za pojedine točke zabilježena².

Kod nekijh je ljudi tolika sila u pogledu, da i nehotice i bez svake zavisti mogu nahuditi onomu, u koga upiru oči³. Augustin, conf. I, 7 pripovieda, da su kadkada već u drobne djece takove oči, Plin. h. n. VII, 2 i Gell. n. a. IX, 4, 8, da su i cielim obiteljim kadkada prirodjene, te da prelaze od roditelja na djecu, a Schol. Ar. Plut. IV, p. 682 A, da matere često ni istomu otcu svoje djece nedaju gledati, samo da im pogledom nebi nahudio⁴.

¹ Sr. Plut. Qu. symp. V, 7 περὶ τῶν καταβασκαίνειν λεγομένων καὶ βάσκανον ἔχειν ὀφθαλμῶν. Sr. *K. F. Hermann*, Lehrbuch der gottesdienstlichen Alterthümer der Griechen §. 42 op. 4 (2. izd. 1858). *W. A. Becker*, Charikles I p. 325, 28. — ² Izvadak iz krasne ove razprave nalazi se u *Becker-Marquardt*, röm. Alterthümer IV, p. 127 sl. — ³ Sr. *G. F. Schoemann*, op. cit. p. 349 i 350. — ⁴ *O. Jahn*, iz kojega crpim ove podatke, navadja tom prilikom st. 35, op. 21 vrlo karakterističnu analogiju iz poljskoga praznovjerja po *Wojcickom* (polnische Volkssagen, übersetzt v. Lewestam p. 25 sl.), kako se je nesretni otac, u koga su bile takove nahudne oči, lišio oćinjega vida, samo da nebi naškodio milomu djetetu svomu. Bilo bi veoma zanimivo iztraživati naše narodne priče, nebi li se možda i u našem narodu našlo sličnih pojava praznovjerja.

Kada i kako je to praznovjerje došlo Grkom i Rimljanom, jesu li ga sobom donjeli u Evropu iz pradomovine ili ga razvili istom u evropskoj svojoj postojbini budi samostalno budi tudjim uplivom, to su pitanja, na koja znanost sada jošte nemože odlučno odgovoriti; ali to svakako stoji, da mu kod njih ima tragova već u najstarije vrijeme, nadalje i to, da je od onoga vremena, odkada su Rimljani u sve to življi doticaj dolazili s iztočnimi narodi, ne samo nove momente i modifikacije odanle dobivalo, nego takodjer i veći dio prophylaktičnih sredstava, kojimi su mislili da se mogu obraniti proti tomu čaranju¹. S rimskim oružjem razprostranjivaše se to praznovjerje sa celim prophylaktičnim apparatom u sve zemlje i pokrajine, koje si je ono podvrglo. Dokazom nam može biti sila predmeta stojećih u savezu s tim praznovjerjem, što se svakim danom u svih krajevih podčinjenih nekada rimskomu gospodstvu iznašaju na vidjelo. Iztaknuti mi valja još i to, da za ovo vrijeme nije više moguće lučiti, što je specifično rimsko, što li grčko. Razno-likosti bo izmedju grčkih i rimskih vjerozakonskih i nabožnih nazaora počese već od 2. stoljeća pr. Is. izčezavati, a na početku carske dobe faktično nebijaše bitne razlike izmedju jednih i drugih². Zajednička je jednomu i drugomu narodu koli ideja o nahudnom oku toli i misao, da ima sredstava, kojimi se čovjek, kao što proti svakomu drugomu čaranju, tako i proti ovomu braniti može, na-

¹ Sr. *K. Dilthey*, drei Votivhände aus Bronze, u „Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich, herausgegeben v. O. Benndorf u. O. Hirschfeld, Wien 1878, II, 1, st. 65“. Vermuthlich ist ein ungemain grosser Theil des superstitiösen Apparates, welchen Griechen u. Römer handhabten, fremdländischen Ursprunges. Es lag im exotischen Charakter dieser Symbolik eine stärker reizende Wirkung auf das Gemüth; aber zu diesem psychologischen Grund trat ein zweiter: zahlreiche Aegyptier, Perser, Assyrer oder Syrer, Babylonier u. Chaldaeer schafften als industriöse Missionäre der Geheimweisheit des Orients dessen magischen Mitteln und Beschwörungen Eingang im abendländischen Alterthum und eine ausgebreitete didaktische Literatur, die sich gleicher Herkunft, freilich vielfach mit Unrecht rühmte, stand ihnen zur Seite. Fast scheint es besonders nach den Mittheilungen im Journal asiat. 1838 S. 241 ff., sowie in der Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft 1877 S. 256 ff. und manchen monumentalen Spuren, als sei unter den Völkern des alten Orients mit dem Glauben an das böse Auge zugleich die prophylaktische Praxis der Griechen u. Römer in ihren wesentlichen Formen vorgebildet gewesen.“

² Sr. o tom liepo razlaganje kod *L. Prellera*, röm. Mythol, str. 710 sl. (2. izd.) i *J. Marquardt*, op. cit. IV. 81 sl.

pokon i veći dio tih sredstava samih, koja su se bar u svojoj potonjoj kompliciranoj formi većinom uplivom iztočnih naroda kod njih bila udomila.

Između tih sredstava smatrahu se najmoćnijimi amuleti. Obični izraz za amulete bijaše u Grkâ *προ ασκάνια, φυλακτήρια, ἀποτρόπαια* ili specialno *περίπτια* ili *περιάμματα* (od *περίπτειν* objesiti), *προσκαρτήματα*¹, Rimljanom rabi ili isti izraz, koji im služi za očaranje samo, naime *fascinum* ili specialno ime onih stvari samih, koje se kao amuleti nošahu, od Plinija počam tuđja² rieč *amuletum*. Sr. Plin. h. n. XXVIII, 4 (7), XXXVII, 3 (12), XXIX, 4 (19), XXX, 15 (47) itd. Glavna oznaka svakoga amuleta je, da je ili probušen ili da je uhom ili ručicom (Henkel) providjen. Ovom se luknjom provuče žica ili nit, o kojoj se nositi može; drugi kriterij je, da su takovi predmeti obično drobni, maleni.

U jednom i drugom pogledu prikazuju se predmeti, koji sačinjavaju naš »dragulj«, bez ikakove sumnje kao amuleti. Četiri od onih sedam privjesaka (tri od kosti i jedan, koji je po svoj prilici *jaspis*) probušena su, te onom rupicom prolazi zlatna žica; tri pako privjeska nisu probušena, nu jedan od njih ima zlatno uho pritaljeno (*angelöthet*) ili kako se u naved. razpr. veli »spajacim mazom utvrđjeno«, kod ostalih dvaju su uha primitivnijim načinom načinjena od one iste zlatne žice, kojom su predmeti omotani te tako učvršteni.

(Nastavak slijedi.)

Dr. Maixner.

¹ Sr. *Böttiger*, kl. Schriften III. st. 411, *Becker*, Charikles I, st. 328 i *K. F. Hermann*, op. cit. §. 42 op. 18.

² *Amuletum* po svoj prilici je od arabske rieči *Hamâlet* od *hamal* nositi. Sr. *Grotefend* u „Allgemeine Encyclopaedie der Wiss. u. Künste“ v. Ersch u. Gruber s. v. *Amulet* i *G. F. Schoemann*, op. cit. st. 351, op. 9. — U latinštini srednjega vieka rabe izrazi *ligaturae*, *alligaturae*, *subligaturae*, *ligamenta*, *brevia*, *servatoria* i dr. Sr. *du Cange*, *Glossarium*, med. et inf. lat. sub. hh. vv. Nošenje amuletâ još je i dan danas u običaju malo ne kod svih naroda Sr. *Grotefend* I 1.

Razne viesti.

Hrvatska na polju predhistoričke znanosti. — Kako je poznato ravnatelj zem. muzeja izdao je g. 1876 knjižicu pod naslovom: „Popis predmeta iz predhist. dobe u zem. muzeju u Zagrebu“. Predmeti tu opisani i naslikani povedoše ne samo slavnoga arkeologa francezkoga E. Chantre,